

DOPISY Z WEHRMACHTU

Feldpo

Překlad, prezentace a komentář
Marie Moutierová
s příspěvím Fanny Chassain-Pichonové

Předmluva Timothy Snyder

Dopisy z wehrmachtu

Marie Moutier, Fanny Chassain-Pichon:

Lettres de la Wehrmacht

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide à la publication F. X. Šalda, bénéficie du soutien de l'Institut français – opérateur du Ministère français des Affaires étrangères et européennes et de l'Institut français de République tchèque.

Tato kniha vychází s laskavou pomocí Institut français – agentury francouzského Ministerstva zahraničních a evropských věcí a Francouzského institutu v České republice v rámci podpůrného programu F. X. Šalda.

translation © Jana Němcová, 2015

Pour l'ensemble des lettres traduites et présentées: © Museum für Kommunikation Berlin
copyright © Perrin, un département d'Édi8, 2014

ISBN 978-80-7511-210-1

ISBN 978-80-7511-211-8 (epub)

ISBN 978-80-7511-212-5 (pdf)

Dopisy z wehrmachtu

Překlad, prezentace a komentář

Marie Moutierová

S přispěním Fanny Chassain-Pichonové

Předmluva Timothy Snyder

Předmluva

Francouzské vydání dopisů vojáků wehrmachtu představuje důležitý krok k pochopení druhé světové války. Tito muži byli koneckonců jedinými Evropany, kteří poznali všechny fronty Evropy: jak východ, tak západ, sever i jih. Mezi Němci, kteří strávili válku mimo svou zemi, tvoří převážnou většinu a početně převyšují civilisty i jednotky SS. Shromáždění dopisů do jediného svazku nám tak umožňuje pochopit mnohé ze zkušeností, které zažili němečtí vojáci během těch téměř šesti let.

Předmětem zájmu zde je zejména Francie. Není ale chápána ani jako typická, ani jako výjimečná. Je jen jednou zkušeností z mnoha. Němci této zemi jistě věnovali velkou pozornost a vyhradili jí zvláštní okupační politiku, ale stejně se chovali i k ostatním, které plánovali anektovat. Při čtení těchto dopisů je patrné, jak představy Němců o životě ve Francii ovlivnily jejich popis každodenní reality. To byl také případ Polska a Ukrajiny, kde ideologie ještě odporněji předcházela zkušenosti velice vražedné okupace a dala jí tvar.

Hannah Arendtová mluvila o banalitě zla. V těchto dopisech vyvstává zlo z banality. Němečtí vojáci si byli zcela vědomi hrůz, kterých se účastnili nebo které komentovali, ale v jejich očích tyto zločiny představovaly jen jednu část každodennosti a zřídka tu nejpodstatnější. Mnohem více se starali o to, co jedí, kde spí, co si myslí o kamarádech, a o to, že jim chybí rodina. Vydání těchto dopisů nám umožňuje pochopit tento děsivý celek každodenního života. Vyvstává tak samozřejmě důležitý rozdíl v tom, jak vnímáme zločince a jak vítěze. Pro zločince je zločin jednou částí dějin, a nikoliv hlavní zápletkou. Pro vítěze je zločin samotnými dějinami.

Co platí pro německé vojáky, platí i pro ostatní. Jejich dopisy nás díky svému intimnímu ladění, díky detailům a své různorodosti upomínají na to, že němečtí vojáci byli také lidé. Nemluví v nich k sobě ani ke svým velitelům, ani k poválečným vyšetřovatelům, dokonce ani k dějinám. Mluví k lidem, které milují. Vazby mezi tím, co vidí, a tím, co dělají, je třeba vysvětlovat s ohledem na význam přičítaný v Německu válce a na význam důvěrnosti. Schopnost vojáků wehrmachtu činit zlo a vysvětlovat je druhým, a potažmo sobě samým, byla velice lidská.

Tato sbírka má tudíž velkou hodnotu. Nutí nás o druhé světové válce přemýšlet v univerzálnějším smyslu, než by se nám líbilo.

Timothy Snyder,
duben 2014

Úvod

Drobné písmo je namačkané na silném papíře, který rozdrolil čas. Spolu se známkou je k vyobrazení Führera přilepený i pramínek vlasů. Modrý inkoust se rozpil kávou či vlhkostí. Zažloutlá pohlednice zámku na Loíře je malovaná tužkou. Mladý pohled zpod naleštěné helmy, který se ztrácí v pustotě ateliéru vojenského fotografa. Černobílé vojenské siluety, které lze stěží rozeznat od stromů v zasněžené krajině...

Mohutná budova z červených cihel skrývá archivy Muzea komunikace. Při pohledu z oken v pátém patře se jižní Berlín ztrácí ve změti betonových budov ze 60. let 20. století a elektrického vedení. Nedaleko se nachází letiště Tempelhof. Obří stavba vybudovaná na Hitlerův příkaz je jedním z posledních pozůstatků Třetí říše v hlavním městě kdysi zpustošeném válkou. Stopy po období nacismu jsou v tomto městě vzácné. Mimo jiné se nacházejí mezi zdmi této šarlatové budovy muzea.

Šedivé spisy rozložené na velkém borovém stole, slabě osvětlené zimním sluncem vycházejícím nad městem, nesou každý jiné jméno. Otto, Werner, Hans... Obsahují originály vojenské korespondence. Jejich velikost se různí: korespondence některých vojáků, kteří psali rozvláčně, je uložena ve vícero kartonech, zatímco od jiných se nám dochoval jediný dopis či telegram. Tloušťka spisu záleží z velké části na čase stráveném ve válce: ne všichni vojáci bojovali celých šest let konfliktu, většinou to spíše záleželo na věku rekruta. Také zranění, uvěznění či smrt byly častými příčinami, které přerušovaly výměnu dopisů. Ne všichni vojáci také měli stejný vztah k dopisování či udržování kontaktu s domácím zázemím.

Otvíráme jeden spis, jistého Wolfganga. Najednou z desek vypadne černobílý negativ a snese se na stůl. Je na něm mladík kolem dvacítky. Jeho rty se pousmívají. Jeho oči, bezpochyby hnědé, upírají do objektivu upřímný a pobavený pohled. Zdá se být hezký, lze vytušit různolící tváře. Má pozvednutou bradu a náznak hrdosti mu jiskří v očích. Je v uniformě. V khaki uniformě Hitlerovy armády. Potom vezme listy, pečlivě seřazené podle abecedy, občas spleené časem a podkrovní vlhkostí jeden ke druhému.

Tyto dopisy jsou dary od rodin. Balíčky svázané pevným prováz-
kem nalezené mezi dvěma štosy prostěradel ve skříni, mezi dokumenty
po zesulé babičce, na dně zaprášené zásuvky kredence z lakovaného
dřeva, v bedně ze sklepa mezi válečnými zápisníky a vojenskými vyzna-
menáními. Stovky listů jsou zapomenuty. Kolik jich ještě odpočívá na
půdách statků a kolik jich bylo zničeno bombardováním, zapomněním
a lhostejností... Muzeum komunikace v Berlíně odvedlo obrovský kus
práce, když shromáždilo více než 16 000 dopisů německých vojáků,
kteří se zúčastnili druhé světové války.

16 000 dopisů...

Tento fond je svým obsahem výjimečný. Od prvních řádek čtenář nahlédne druhou světovou válku očima vojáků. Její aktéři se na válku nedívají neutrálně. Jejich pohled je obohacen vzděláním, osobností a vlastní historií každého z nich.

Záměr shromáždit tyto dopisy se zrodil už v roce 2012. V roce 2009 jsem pracovala pro organizaci Yahad-In Unum, kterou vedl otec Patrick Desbois. Pod její záštitou jsem absolvovala studijní stáž v archívech Muzea holocaustu ve Washingtonu (United States Holocaust Memorial Museum). Hledala jsem materiály pro výzkum vyvražďování Židů a Romů vedený naší organizací ve východní Evropě. Od roku 2004 vedly týmy rozhovory se svědky těchto poprav a odhalily místa vražd. Našla jsem fond pocházející z německých vojenských archivů ve Freiburgu. Mou pozornost upoutaly dva typy dokumentů – intimní deníky a dopisy vojáků wehrmachtu. Začala jsem pročitat všechny tyto dokumenty a rychle se nechala pohltit slovy mísícími v sobě válku a osobní příběhy. Bylo zarážející nahlížet válku pohledem německých vojáků. Syrovost vět kontrastovala s všedními podrobnostmi vojenského života, surovost války s něžnými slovy posílanými manželkám. Nejobtížnější bylo uvědomit si, že tito vojáci, kteří uvrhli svět do krajně vražedné a genocidní války, byli obyčejnými muži. Představovali paradox – nechali se ovládat ideologickou zběsilostí a zároveň byli starostlivými manželi s rodinnými strastmi. Chtěla jsem se dozvědět více.

Muzeum komunikace v Berlíně se ukázalo být jedním z nejdůležitějších zdrojů archivů, co se korespondence z druhé světové války týče. Jak z tak obrovského fondu vybrat smysluplný soubor textů? Hlavní roli hrála především následující kritéria.

Zprvče, pouze němečtí vojáci byli přítomni na všech frontách Evropy a severní Afriky. Jen oni tak mohou nabídnout pohled na různá dějiště operací. Zřetelně zastoupená jsou v našem souboru francouzská válečná pole a východní fronta, snažili jsme se však neopomenout ani ostatní, méně zmiňované fronty: Norsko, Řecko, Jugoslávii, střední Evropu... Velká část dopisů byla napsaná na východní frontě, proto jsme se snažili tento poměr zachovat i v korpusu textů. 3,6 milionu němec-

kých vojáků se zúčastnilo operace *Barbarossa*.¹ Někteří zaujmou naši pozornost, neboť nasazení na různých frontách odhaluje vývoj jejich duševního stavu, jejich místa ve válce. Tak třeba Robert W. sloužil pod Afrikakorpsem v Libyi, pak byl v roce 1943 přeložen na východní frontu, kde zemřel. Podobně sledujeme putování Heinze R. napříč Francií, Československem, Ukrajinou a Kavkazem.

Rozhodující roli při výběru dopisů hrála rovněž data. Bylo důležité roztrždit dopisy v závislosti na významných válečných událostech, jako je operace *Barbarossa*, Stalingrad, atentát na Hitlera či vylodění v Normandii. Rozhodli jsme se dopisy seskupit chronologicky do tří oddílů: 1939–1941, 1942–1943 a 1944–1945. Toto rozdělení má tedy na zřeteli průběh války.

První roky konfliktu byly pro wehrmacht vítězné – rychle postupoval v Polsku, Norsku, Belgii, Nizozemsku a Francii –, přinesly ostatně vznik hlavních front. Vojáci byli povzbuzeni představou krátké války, pociťovali převahu nad nepřáteli a utvrzovali se v myšlence, že vedou spravedlivou válku. Nicméně neústupnost Anglie a uváznutí v Sovětském svazu začátkem zimy 1941 jim zkazilo náladu.

V letech 1942–1943 wehrmacht zaznamenal největší územní expanzi – posunul útok až na úpatí Kavkazu –, ale zároveň úpadek. Ústup ze severní Afriky a prohra u Stalingradu spustily sled událostí, které vedly k postupnému opouštění Sovětského svazu.

Poslední oddíl, zahrnující kratší období, obsahuje menší počet dopisů než oba oddíly předchozí. V archivech se také z tohoto období nachází méně dopisů – mnozí němečtí vojáci zemřeli nebo se stali válečnými zajatci, problémy s logistikou a spojením přerušily korespondenci a neodkladnost bojů značně snížila možnosti psaní. Roky 1944 a 1945 znamenají pro wehrmacht skutečný úpadek. Na východě na něj tvrdě dopadají útoky Rudé armády a na západě je odražen otevřením nové fronty po vylodění v Normandii. Rodiny vojáků v Říši navíc trpí opětovným bombardováním spojeneckými vojsky.

Přednost jsme nakonec dali tomu, aby dopisy pocházely z co nejrozmanitějších míst. To mělo umožnit vznik obsahově značně různorodého korpusu dopisů, v nichž se hovoří stejně tak o bojích jako o každodenním vojenském životě, o pocitech při objevení každého nového

1 Většina těchto vojáků byli čerství odvedenci.

území, o vyznáních lásky. Život německého vojáka za druhé světové války se neomezoval jen na boje a ostatní manévry. Jeho každodennost tvořily také chvíle nečinnosti, občas nudy, svátků, návštěv, družnosti a kontaktů s místními obyvateli.

Překlad dopisů byl proveden tak-+++, aby francouzskému čtenáři umožnil dostatečnou plynulost četby. Syntaktické chyby, které se občas vyskytovaly v originálech, byly opraveny. Vojenské hodnosti a pojmenování jednotek byly co nejvěrněji přeloženy francouzskými ekvivalenty, abychom nezatěžovali texty poznámkami či systematickými odkazy na glosář. Zachovali jsme názvy míst tak, jak byla označována ve své době.² Některé nejasné pasáže – nesoucí informace pravděpodobně srozumitelné výhradně adresátovi a autorovi dopisu –, stejně jako ty, které se časem staly nečitelnými, byly z textu vyňaty. S ohledem na přání některých rodin, které darovaly dopisy Muzeu komunikace, byla jména vojáků nahrazena iniciálami.

Přestože historikové wehrmachtu, jako je Omer Bartov, využívali korespondence vojáků wehrmachtu k tomu, aby podpořili své texty, ve Francii dosud žádný soubor dopisů vydán nebyl. V Německu již vzniklo několik úzce zaměřených děl, která obsahovala výňatky z korespondence. Například Ortwin Buchbender a Reinhold Sterz³ se ve své knize rozhodli využít jen některé odstavce dopisů a vypustili množství odkazů, které se netýkaly samotného konfliktu. My jsme zde zvolili vydat dopisy jak v jejich kontextu vojenském, tak i rodinném a osobním. Poddůstojník wehrmachtu nepsal svou korespondenci stejně jako obyčejný voják. Vojáci nepsali stejně rodičům jako své ženě. Toto dílo má za ambici rozbít představu německé válečné mašinerie a znovu objevit různá duševní rozpoložení, přesvědčení, utrpení i radosti vojáků wehrmachtu. Jde o to zbavit se představ nacistických přehlídek v Norimberku vštípených do kolektivní paměti, kde vojáci za rytmického zvuku holínek postupují jako jedno tělo husím pochodem a všichni se podobají jeden druhému. Abychom porozuměli druhé světové válce, je zásadní vrátit vojákům jejich individualitu a lidskost. Vidět tyto Hitlerovy

2 Tak jsme zachovali názvy Königsberg, Leningrad, Posen namísto Kaliningrad, Petrohrad, Poznaň aj.

3 Ortwin Buchbender, Reinhold Sterz (ed.), *Das andere Gesicht des Krieges. Deutsche Feldpostbriefe 1939–1945*, C. H. Beck Verlag, München 1983.

bojovníky v jejich lidskosti nás může znepokojovat. Ale přesně tento neklid hledáme – když uvážíme jejich lidskost, pohroma války se bude jevit ještě děsivější. Tato apokalypsa byla záležitostí lidských bytostí. Bylo by chybou vojáky wehrmachtu odlidšřovat.

Jak máme chápat tuto válku, jestliže na začátek postavíme postulat, podle nějž všichni vojáci a kati byli jen pěšáky ve službách nějaké ideologie? Hitlerova armáda, když převezmeme název díla Omera Bartova, byla složená z otců od rodin, studentů, bankéřů, umělců, kněží, poštovních zaměstnanců, dělníků a profesorů, kteří jednoho rána obdrželi příkaz k mobilizaci. Byli to muži se svými pochybnostmi, starostmi, nadšením, obavami. Nacistická ideologie sehrála v motivaci a představě jejich místa v konfliktu zajisté významnou roli (což je ostatně velice patrné v dopisech), ale přece jen bychom neměli opomíjet jejich osobní historii, vzdělání, kulturu. Christopher Browning ve své práci o mužích 101. záložního policejního praporu již nastínil tuto úžasnou úvahu o „obyčejných mužích“,⁴ kteří se ocitli uprostřed páchané genocidy. Také tato kniha se chce účastnit dotazování se na člověka v druhé světové válce hlasem těch, kteří ji utvářeli.

Sönke Neitzel a Harald Welzer nedávno publikovali *Vojáky*.⁵ Vytkli si v nich za cíl okomentovat nahrávky německých vojáků, pořízené bez jejich vědomí ve vězeňských válečných táborech ve Velké Británii. Jakkoli je tento zdroj samozřejmě velmi důležitý pro pochopení duševního stavu těchto mužů a jejich líčení událostí, jeho nespornou nevýhodou je fakt, že nepřináší žádné informace o samotných vojácích, které tak nemůžeme zasadit do jejich osobního kontextu. Navíc se tyto rozhovory s vojáky uskutečnily až po událostech, ke kterým se vracejí. My jsme se zde rozhodli představit dopisy, které byly napsané v samém srdci války, v jejich případě tedy nejde o vyprávění učiněné *a posteriori*. Řádky napsané tužkou v koutě na stolu špatně osvětleném svíčkou během jedné zimní noci v Rusku dostatečně vtáhnou čtenáře do reality daného okamžiku. Nevýhodou těchto dopisů je naproti tomu fakt, že zatímco zajatí vojáci se vyjadřovali svobodně, korespondence se

4 Christopher Browning, *Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a konečné řešení v Polsku*, Argo, Praha 2002. – Pozn. překl.

5 Sönke Neitzel, Harald Welzer, *Vojáci: protokoly o boji, zabíjení a umírání*, Academia, Praha 2014. – Pozn. překl.

musela podržovat cenzuře. Německá Feldpost neboli vojenská pošta přepravila mezi lety 1939 a 1945 kolem tří miliard dopisů a balíků. Nacistická cenzura byla za druhé světové války jednou z nejpřísnějších a v průběhu konfliktu se vyvíjela. Nejdříve šlo o to cenzurovat všechny vojenské informace, s postupem času pak i o odstranění pasáží, které nebyly v souladu s ideologií – rodiny se nesměly moc zmiňovat o každodenních starostech a pochybnostech, vojáci zase nemohli ze své strany projevovat poraženectví. Německá armáda varovala své vojáky: žádné podrobnosti o vojenských operacích, pozicích jednotek, žádné nepřátelské letáky, žádné kódované zprávy a psaní v některém jiném evropském jazyce – bylo nutné vyhnout se i špionáži a rozvracení. Jestliže se nějaký dopis, který se neřídil těmito pokyny, dostal do rukou cenzury, jeho odesílatel byl pozorně sledován. Přísná opatření cenzury měla vojáky především odstrašit, faktickou kontrolu veškeré objemné pošty, která byla vyměňována mezi frontou a zázemím, cenzura zajistit nemohla.

Ze zjevných logistických důvodů nemohl všechen materiál projít rukama cenzury. Vojáci si nicméně byli rizika vědomi a své dopisy sami cenzurovali. Přesně v takovéto autocenzuře tkví jedno ze specifíků těchto zdrojů. Jestliže není možné rodinu informovat o podrobnostech vojenských operací, co jí tedy sdělit? Zmíněná sebekontrola se ostatně při psaní netýkala pouze vojenských událostí. Vojáci se snažili nepopisovat nejrůznější strasti, bagatelizovali svá zranění i mrazivé teploty. Ale tento ostych není překážkou k pochopení dopisů, naopak odkazuje na lidskost vojáků.

Výběr dopisů se rovněž řídil úmyslem ukázat co největší rozmanitost duševních stavů, ve kterých se vojáci mohli nacházet: ideologický fanatismus, únavu, naději, bojovnost, angažovanost, poraženectví... Nejde ani tak o to soustavně zdůrazňovat zvěrstva spáchaná wehrmachtem. V Německu na toto téma již probíhá důkladný výzkum a také diskuse, které jsou vyvolané výstavami zločinů wehrmachtu,⁶ knihou Wolframa Wetteho⁷ a nyní titulem Sönkeho Neitzela a Haralda Welzera. Tyto úvahy se snaží revidovat myšlenku, že wehrmacht byl bez poskvrny a že všechny zločiny spáchané v okupované Evropě byly dílem SS. Něko-

6 Dvě výstavy zorganizované Institutem pro sociální výzkum v Hamburku (1995–1999 a 2001–2004), které se týkaly tématu, přilákaly více než milion návštěvníků.

7 Wolfram Wette, *Wehrmacht*, Argo, Praha 2006. – Pozn. překl.

lik dopisů v této knize evokuje masakry židů či sovětských válečných zajatců, z některých dýchá rovněž hluboký antisemitismus. Abychom vystihli nuance v názorech německých vojáků, nechtěli jsme položit důraz pouze na fanatismus. To, že jsme se jim pokoušeli vrátit lidskost, vůbec neznamená, že bychom se je snažili udělat sympatickými. Tato lidskost naopak dobře slouží k zdůraznění toho, čeho je člověk schopen. Kurt H. se nacházel v Kovelu na Ukrajině, když 20. března 1942 napsal své ženě. Tento muž, v soukromém životě klenotník, se stal dozorcem v jednom sovětském válečném zajateckém táboře. Popisuje úděsné podmínky internace mužů Rudé armády a marné snahy jejich manželek je osvobodit. Ve stejném dopise Kurt H. vypráví příběhy mužů, které v jejich nepřítomnosti podváděly manželky, a dělá tak naprosto zřejmé narážky své ženě, přičemž jí líčí i několik podrobností každodenního života týkajících se zejména stravování. Z dopisu bychom mohli pouze zachovat část týkající se válečného zajateckého tábora. Tato pasáž by však vyznívala zcela jinak, než když je zařazena do osobního světa vojáka. Zajatecký tábor se tak stává jednotlivostí v každodenním životě autora, který se tam očividně nudí a pravděpodobně se svými kamarády probírá historiky o nevěrách, které se odehrávají doma. Tato kniha se nesnaží podat důkazy zločinů spáchaných tím či oním vojákem, ale vtáhnout čtenáře do syrové válečné reality každého z těchto Němců, v níž se mísí hrůza s podrobnostmi předem nepodstatnými, jež jsou však přesto klíčem k pochopení toho, jak němečtí vojáci vnímali válku.

Při čtení jejich dopisů si uvědomujeme, jak výrazně byla tato válka chápána jako střet civilizací. Coby kulturní ručitelé německé všemohoucnosti se cítili pověřeni úkolem bránit Evropu proti barbarství, které představoval židobolševismus a úpadek zemí jako Francie. Vojenské události let 1939–1941 bojovníky wehrmachtu utvrzovaly v představě správnosti jejich boje. Vítězství v Polsku, západní Evropě a rychlý postup v Sovětském svazu do podzimu 1941 posilovaly nejen nacistickou ideologii, ale také představy o zemích, které byly od konce první světové války v oblibě. Díky těmto dopisům si uvědomujeme, že vojáci viděli válku, svou válku, nejen prizmatem ideologie, ale také rodinné tradice, vlastní čteny, zkušenosti a svého vztahu k historii podle toho, jak se do ní každý z nich sám umísťoval.

Je důležité poznamenat, že hlavní dějiště operací druhé světové války, kde wehrmacht bojoval, byla přibližně stejná jako za první světové války. Vojáci wehrmachtu tedy působili ve stínu stále ještě velice živé tradice a silné zkušenosti z prvního světového konfliktu. To, jak chápali svou účast v druhé světové válce, záviselo též na percepci té první. K tomu se přidala ještě nacionálněsocialistická ideologie, která se rozvinula v marastu zatrpklosti a hospodářské krize.

Pro koho psát?

Stejně jako za první světové války hrála i v té druhé výměna korespondence mezi frontou a zázemím, mezi vojáky a jejich rodinami, naprosto klíčovou roli ve snaze o udržení morálky mužstva. Celkem vzato se forma zde zastoupených dopisů nikterak nelišila od korespondence vojáků za první světové války. Vojáci i tehdy psali rodičům, sourozencům, manželkám. Především chtěli své blízké uklidnit, potřebovali s nimi však i sdílet své zkušenosti a objevy z terénu, jak o tom svědčí množství dopisů, které se opírají o poznávací aktivity některých německých vojáků. Heinz R. například své ženě přesně popsal krajinu, kterou procházel. Dokonce se dopustil několika neuposlechnutí přijatých rozkazů, aby se mohl vydat na návštěvu Prahy.⁸ Během války se ostatně dovolenky vydávaly jen zřídka. Vojákům a jejich rodinám tak nezbývalo než udržovat kontakt prostřednictvím dopisů. Franz M. si jako mnozí jeho kamarádi stěžoval na nemožnost odjet a na nějaký čas se setkat s rodinou.⁹ Je třeba dodat, že vojáci wehrmachtu bojovali velmi daleko od svých domovů, občas několik tisíc kilometrů. Kontakt mezi oběma stranami byl rovněž nezbytný kvůli zasílání balíků, což byla velice rozšířená praxe, jež mezi kontakty se zázemím zaujímalá ústřední místo. Voják domů posílá drobné předměty, látky, oblečení, od rodiny dostává potraviny, tabák a fotografické filmy.

Spojení mezi vojáky a jejich rodinami nicméně často naráželo na nepochopení jak z jedné, tak z druhé strany. Zpoždění pošty, kvůli němuž se řada dopisů mýjela, délka odloučení a občas obtížné válečné podmínky zapříčinily někdy skutečnou neshodu, kterou řeč dopisů se svými omezeními nedokázala vysvětlit či smířit.

Voják nepíše stejným způsobem otcí jako matce. Většinou se domnívá, že matka přehlídí otázky cti a dobývání, neboť se příliš strachuje o osud svého syna. Naopak s otcem nachází jisté vzájemné pochopení, implicitní, mužské. Neváhá mu dopodrobna popsat zbraně nepřítelů, jak to učinil Hans S. v dopise z 28. července 1941, když bojoval na východní frontě. Zatímco Siegfried W. utěšuje po otcově smrti matku a zároveň ji žádá, aby pro něj „byla kamarádem, kterým mi byl tatínek“.

8 Dopis Heinze R. z 10. září 1940.

9 Dopisy Franze M. z 23. listopadu 1941, 5. a 15. července 1942 a z 15. září 1942.

Voják potřebuje toto mužské spolčení, toto tiché povzbuzení. Předpokládáme, že řada otců těchto vojáků wehrmachtu bojovala v první světové válce, jako tomu bylo v případě Karla K.: „Dnes je to třicet let, co jsem prvně viděl německé vojáky, husary smrti, ve svitu večerního slunce na štětínském nádraží v Berlíně. Po návratu domů ukázal otec matce svůj žlutý povolávací rozkaz. Nic jsem nechápal, ale tento žlutý list zůstal vryt do mé paměti.“¹⁰ Bojovníci wehrmachtu měli potřebu zapsat se do paměti svého potomstva. Günther S.-A. zaslal své matce dopis plný výčitek. Jak lze vytušit, velice se strachovala o svého syna, který však její znepokojení odmítá a píše jí o povinnosti: „My mladí všichni lpíme na životě, přesto konáme svou povinnost, tak jak to dělali vojáci po staletí před námi. Proč bychom tedy měli být horší než oni?“¹¹ Gerd v dopise z 18. srpna 1944 rovněž své matce vysvětluje vrozený pocit každého muže, že musí plnit svou povinnost. Končí touto větou: „Ale to je něco, co nemůžeš nikdy pochopit, drahá matko.“ V představách těchto vojáků je povinností matky starat se o ně; to ona připravuje potravinové balíky. Ona je také tím, kdo dokáže nejlépe naslouchat pochybnostem a obavám svého syna. Ludwig K. se ve svém dopise z ledna 1945 obrací k matce: „Tento dopis je důvěrně určen jen tobě, neboť o hlubokých citech nelze mluvit s každým. Ale je pro mě nezbytné vyjádřit, co téměř drtí moje srdce.“

Vztahy mohou být rovněž komplikované i mezi manželi. Vojáky pronásleduje strach z manželčiny nevěry. Ernst G. posílá jeden za druhým zamilované dopisy své ženě, přičemž kárá ty, které skončí v náruči jiného, zatímco manžel je ve válce,¹² a snaží se svou ženu uklidnit, pokud jde o svody francouzských žen.¹³ Neshody, které se v dopisech projevují, mají však různou podobu. Klaus B., umístěný v Rusku, odpovídá na dopis své ženy takto: „Včera jsem od tebe obdržel balíček s dopisním papírem. Po třech týdnech je to první zpráva, kterou od vás mám. Každopádně jsem byl velmi zklamán. Za těchto podmínek bych raději žádný balík neobdržel.“ Předmětem jeho rozladění byl bezpochyby

10 Dopis Karla K. z 1. srpna 1944.

11 Dopis Günthera S.-A. ze 7. února 1940.

12 Dopis Ernsta G. z 12. a 13. srpna 1944.

13 Dopis Ernsta G. z 18. listopadu 1940.

spěšně napsaný vzkaz doprovázející nový dopisní papír. Bylo mu jedno, na co píše své dopisy, přál si hlavně dostávat zprávy z domova. Ženy vojáků často čelily pocitu bezmoci. Šlo jim o to vylepšit svým mužům alespoň částečně každodenní skutečnost, neobratnost však zvyšovala pocit nepochopení a propasti mezi domácím zázemím a frontou.

Napadení Polska

V důsledku mírových smluv uzavřených po první světové válce vzniklo na někdejší území Německa a Rakouska-Uherska několik států: Československo, Maďarsko, pobaltské státy a Polsko. Posledně jmenovaná země se mezi oběma válkami stala příčinou řady neshod v evropských politických vztazích. Polsko vzniklo tak, že mu připadly části východních území Německa (Poznaňska, východu Horního Slezska) a rozdělilo Pomořansko Východního Pruska gdaňským koridorem,¹⁴ který poskytl novému státu přístup k Baltskému moři. Ale Německo nebylo jediným, kdo byl nespokojen s přidělením některých území Polsku. Nové sovětské Rusko muselo Polsku po rusko-polské válce, která skončila v roce 1920, postoupit západní území. Podpis Locarnských dohod v roce 1925, iniciovaných Společností národů, nakonec zaručil jen nedotknutelnost západních hranic Německa. Pnutí se nicméně trochu zklidnilo s německo-polským paktem o neútočení v roce 1934. Přesto se Hitler nevzdal svých nadějí na západní území Polska, kde žila silná německá menšina. Poté co byla Třetí říše v září 1938 utvrzena ve své expanzivní politice podpisem Mnichovské dohody, která jí přiznala Sudety, začala znovu protestovat proti gdaňskému koridoru. Jednotky wehrmachtu, posílené anexí celé české části Československa, na niž západní mocnosti reagovaly jen chabě, napadly 1. září 1939 Polsko, což odstartovalo druhou světovou válku. Sovětský svaz se k nim přidal 17. září. Země byla dobytá za několik týdnů. Oba signatáři sovětsko-německého paktu již byli domluveni na rozdělení Polska, které podstoupilo několik územních změn.¹⁵

14 Město Gdaňsk bylo prohlášeno „Svobodným městem“ pod ochranou Společnosti národů. Nyní je součástí Polska.

15 Sféra vlivu stanovená od podpisu paktu měla být přibližně vymezená Curzonovou

Polsko tak bylo první zemí, do které za války vstoupili vojáci wehrmachtu. Německé meziválečné nároky byly v jejich mysli ještě živé. Například Hellmuth H. píše své ženě: „Poslední dny jsme strávili v kraji rodiny Hildebrandových. Na oběd jsme se zastavili v jedné vesnici, která jim kdysi, myslím, patřila.“¹⁶ Poznaňsko sice dříve Německu náleželo, to však jednotkám wehrmachtu nijak nebránilo vystavit toto území plnění: „Většinu času jsme ubytovaní v hezkých soukromých čtvrtích. Včera jsem byl u tkalce a koupil takovou maličkost¹⁷ – malý ubrus. Je zlatý a tmavě červený, vzor na látce je velmi propracovaný, neboť měla sloužit jako sukno na oltář. Myslím, že se bude velice dobře hodit k našim věcem, možná na stůl, kde máme rádio,“¹⁸ svěřuje se Hellmuth H., přemístěný posléze do Kalichu. Naproti tomu centrální a východní regiony Polska vyvolávají ve vojácích, kteří ztrácejí orientační body, s nimiž se setkávali na územích v minulosti německých, údiv. Günther S.-A. se nachází v oblasti Podkarpatí, když rodičům píše tyto řádky: „Okamžitě jsme ji [vesnici] překřtili na ‚bahno‘. Nejsou zde, abych tak řekl, žádné ulice. Jedinými kamennými budovami jsou kostel a fara. Krajina Haliče je strašně jednotvárná. Velice chudé obyvatelstvo žije po šesti až deseti osobách v jedné místnosti.“¹⁹ Bída místních obyvatel pobouřila několik německých vojáků, které nakonec rozhořčilo, že vidí celé území povážlivě zanedbané: „Celá tato úrodná země leží ladem!“ zvolává Günther S.-A. „Váš otec vám píše ze země nepřítel. Jaké štěstí, že máme našeho Führera! Měly byste vidět, v jakém stavu se nachází Polsko [...]. Dnes jsme byli ve městě. Naše letectvo vypálilo ulice, které líní Poláci ještě neuklidili,“²⁰ píše Kurt S. své ženě.

Vojáci se v Polsku začali rychle chovat jako páni. Podle Hitlerova rasového žebříčku byli Poláci coby Slované považováni za podlidi.

líní z roku 1920. Nakonec Německo napadlo regiony Varšavy a Lublinu a Sovětům přenechalo výměnou Vilnius.

16 Dopis Hellmutha H. z 12. září 1939.

17 Němečtí vojáci disponovali v okupovaných zemích vysokou kupní silou, která jim umožňovala si присvojit takové zdroje, k nimž místní obyvatelstvo nemělo přístup kvůli zvýšení cen.

18 Dopis Hellmutha H. z 11. září 1940.

19 Dopis Günthera S.-A. z 29. září 1939.

20 Dopis Kurta S. ze 4. září 1941.

Na začátku okupace se inteligence stala obětí prvních poprav řízených nacisty. Karl-Ludwig P. spatřil Polsko v roce 1942 po svém vojenském výcviku v Německu. Byl ubytovaný v Lublinu. V jeho dopise z 13. října 1942 je patrný kontrast v popisu životních podmínek obyvatelstva a každodenního života vojáka: „O víkendu jsem se velmi dobře najedl. V sobotu odpoledne jsme si s kamarády udělali malou procházku po polské čtvrti. Tolik špíny, barbarství, odpadu a bídy se zdá být ve velkém městě naprosto nemožným. Ale co bychom chtěli, jsme v Polsku! Včera, v pondělí, byl příjemný den: opustili jsme naše prkenné baráky, abychom se ubytovali v bytech ve městě. Jsou velmi hezké. Každá skupina má k dispozici jeden salon, pokoj, koupelnu s tekoucí vodou a záchod. Můžeme si připadat jako doma.“

Polsko se tak stalo prvním místem, kde se uplatnil koncept *Lebensraum* neboli „životního prostoru“, který převzal myšlenku *Drang nach Osten* („touha po východu“), spjatou s pojmem *Herrenvolk* („panská rasa“) a rozvíjenou od 19. století.

Pozornost vojáků wehrmachtu upoutalo nejen polské obyvatelstvo, ale také židé žijící na těchto územích. Už na počátku okupace Polska byla přijata protizidovská opatření. Z dopisů, které jsme měli k dispozici, lze soudit, že se němečtí vojáci od první chvíle stávali svědky vyhlazování, ať už s větším či menším souhlasem. Už od svých dopisů z Polska Günther S.-A. oznamuje přítomnost židů: „Jestli jednou odejdeme z téhle pustiny, bude to jako jít do země zázraků, neboť všechna města, od Krakova po Lvov, jsou zamořená brlohy plnými židů.“²¹ Hellmuth H. popisuje ghetto Litzmannstadt (Lodž): „Škoda že už nemůžu jet do Litzmannstadtu. Židovská čtvrť musí být nyní obrovská. Protíná ji hlavní ulice, ale židé ji musejí přecházet po dřevěném mostě a platit pokaždé 10 feniků. Musí tam být celkem jen sedm dojnic na 14 000 dětí do čtrnácti let. Úmrtnost je tak vysoká a děti tak slabé, že za deset let tam nezůstane nikdo živý.“²² Také v Siedlcích, kam byl umístěn Kurt S. v září 1941, jsou židé nahnání do ghetta: „Židé se tísni ve čtvrti obehnané ostnatým drátem.“²³ Hans S. prochází Polskem, aby se dostal do pobaltských zemí, a matce například popisuje: „Ruské

21 Dopis Günthera S.-A. z 29. září napsaný v Sarnice.

22 Dopis Hellmutha H. z 11. září 1940.

23 Dopis Kurta S. ze 4. září 1941.